

מאוצר הסיפור החסידי

זאב קיציס, ישיבת מעלה גלביע ואוניברסיטת בר אילן

'שחת' פעמים רבות. השחת הוא הגיהינום, מעין בור כרוי שהוא מקום הענישה וההשחתה, הוא המקום שאליו יורדים הרשעים 'לבאר שחת' ואילו הצדיקים והחסידים 'נפדים מרדת שחת'. 'שחת' מאיימת זו מסמלת גם בסיפורנו את הגשמיות, כשהיא מופיעה כמאכל בהמתו של איכר גוי, והיא מוטלת נמוך, על האדמה, למרגלותיה של עגלה הפוכה.

בניגוד גמור לכך, האות ה"א מציינת רוחניות וקדושה. צלילה העדין, הפתוח והנושם מסמל כמעט באופן טבעי – וגם בקבלה ובחסידות – את נוכחותו של השם ואת השראת השכינה. בתרגום ה'שחת' והפיכתה ל'ה"א' כבר מתרחשת 'העלאה' מסוימת, וניתנת פרשנות נשגבה למציאות פגומה וחומרית. ובשל כך, אולי את השחת לא הרימו 'היהודי' וחסידיו, אבל הם בהחלט 'העלו ניצוצות', כשהם מזהים משמעות עמוקה וקדושה אפילו בגערות הפולנית של האיכר הגוי.

ובכל זאת, משהו במשפט השחוק 'יכולים אתם אבל אינכם רוצים' צורם לאוזניי. אולי בגלל ששמענו אותו נישא שוב ושוב בפייהם של מורים והורים, בצורות שונות ובשפות שונות (וכאן אפילו בפולנית...), אזנינו נאטמות כמעט מאליהן לאמירה כזו. הנה גם בסיפור שלנו – האם יש רמז לכך שלאחר גערותו של הגוי הצליחו החסידים להרים את העגלה?

בדיוק בנקודה זו טמון ההבדל בין המשפט הצורמני, המאפיין הערכה חינוכית בלתי יעילה לבין המהלך הנכון והעמוק המופיע בסיפור שלפנינו. כאן המשפט אינו נאמר רק על ידי האיכר הגוי, אלא מהדהד בלבם של השומעים, הדורשים את המשפט, לומדים אותו ומסיקים מתוכו מהלך של תיקון אישי. גערותו של הגוי – כתוכחתו הבנאלית של המורה – אינה מועילה ומעלה דבר אם איננה נופלת על נפש מחפשת. מבחינה זו טענת 'יכולים אתם' נכונה רק כאשר היא נאמרת בגוף ראשון יחיד או רבים: 'כול אני', 'כולים אנו'.

ובהמשך ישיר לכך: המאמץ העמלני כשלעצמו – זה שאליו מכוון המשפט 'יכולים אתם' – עשוי להביא לתסכול סזיפי וכלי כוחות לריק. אך אם מתלווה אל טענת 'יכולים אתם' תובנה חדשה, גילוי או הארה – מעין ה'א' שעד כה לא ראינוה – רק אז מתבהרת אפשרות של גאולה, ושוב אנו מתגייסים בכל כוחותינו. רק אז הופכת השחת הפוכה שבנפשנו לניצוץ מרקד של תקוה.

לתגובות והארות:
zeevkitsis@gmail.com

להרים את השחת

בספר **שיחות חיים** (וורשה, תרע"ד), שערך לפני מאה שנים שלמה זלמן ברייטשטיין עם רב צעיר בשם יהודה אשליאק – מי שלימים יתפרסם כר' יהודה לייב אשלג בעל 'הסולם' – מופיע סיפור שגיבורו הוא 'היהודי הקדוש' מפשיסחא.

'היהודי הקדוש' – כך כונה ר' יעקב יצחק מפשיסחא, תלמידו של החוזה מלובלין – אכן היה גיבור. סיפורים רבים אודותיו הם סיפורים של גבורה וכוח – כוח פיזי וכוחות מנטליים כבירים. אימוץ הרצון בעבודת השם, תשוקת המאמץ הכביר ושמחת ההתמדה העקשנית היו קווים בולטים באישיותו ובתורה שלימד. 'טוב לגבר כי יישא עול בנעוריו', היה חוזר ואומר. ר' מנדל מקוצק, שהיה תלמיד צעיר בבית מדרשו, ידע לספר, כי האמירה שאמר אודותיו 'היהודי הקדוש': 'מנדל רוצה...' הפכה לכוח המניע של חייו. 'אז לא רציתי עדיין', סיפר לימים הרבי מקוצק, 'אבל מאז אני רוצה ורוצה'.

לחסידי סיפר 'היהודי' כי למד את דרכו בעבודת השם מנפח אחד, שהיה משכים קום ומכה בחוזקה בקורנסו. כוחו הפיזי של הנפח המכה בקורנסו וגם גבורת רצונו בהתמדתו לקום לעמל יומו בהשכמה, הפכו לדרך בעבודת השם בחצר הפשיסחאית: עבדו את השם בצניעות, בגבורה ובעמל!

מתוך היכרות קצרה זו עם דמותו של 'היהודי' מפשיסחא נעיינו בסיפור המופיע ב**שיחות חיים**: פעם אחת טייל היהודי הקדוש ז"ל עם תלמידיו בשדה ופגשו בגוי אחד שעגלת השחת שלו נהפכה על פניה. ויצעק הערל אל היהודי הקדוש ותלמידיו, שיעזרו לו להעמיד את העגלה ולטעון השחת עליה. והלכו לעוזרו לטעון השחת, אך לא יכלו בכוחם לעזור לו. קצף עליהם הגוי ואמר להם בלשון פולנית: 'מ'אזייש, א'לי נ'כצ'ש!' כלומר – 'יכולים אתם, אלא שאינכם רוצים!' כשמע זאת היהודי הקדוש אמר לתלמידיו: 'שומעים אתם מה הוא אומר? – אומר הוא שיכולים אנו לרומם אפילו את האות ה"א שבשם הקדוש! אלא שאיננו רוצים מספיק...' (שם, עמ' 9).

מתוך היכרות קצרה זו עם דמותו של 'היהודי' מפשיסחא נעיינו בסיפור המופיע ב**שיחות חיים**:

פגשנו את הגוי הקדוש ז"ל עם תלמידיו בשדה ופגשו בגוי אחד שעגלת השחת שלו נהפכה על פניה. ויצעק הערל אל היהודי הקדוש ותלמידיו, שיעזרו לו להעמיד את העגלה ולטעון השחת עליה. והלכו לעוזרו לטעון השחת, אך לא יכלו בכוחם לעזור לו. קצף עליהם הגוי ואמר להם בלשון פולנית: 'מ'אזייש, א'לי נ'כצ'ש!' כלומר – 'יכולים אתם, אלא שאינכם רוצים!' כשמע זאת היהודי הקדוש אמר לתלמידיו: 'שומעים אתם מה הוא אומר? – אומר הוא שיכולים אנו לרומם אפילו את האות ה"א שבשם הקדוש! אלא שאיננו רוצים מספיק...' (שם, עמ' 9).

סופו של הסיפור דורש ידיעה מסוימת בידיש, בה קרויה השחת 'הי'. קריאתו של הגוי לחסידים לסייע בהרמת השחת מתורגמת על ידי 'היהודי' כקריאה 'להרים' את האות ה', המסמלת כמובן את שם השם בכבודו ובעצמו ואת נוכחותה של השכינה.

נתבונן רגע בתרגום מפתיע זה – הלא אין הפכים גמורים יותר מאשר שחת ו'ה"א'. השחת מסמלת לא רק את החומריות, אלא גם את המאכל הגס ביותר, מאכל בהמה. גם במקרא מופיעה המילה